

Η τραγωδία και οι αμφίσημες ροπές της

Melanie Bonajo, Night Soil - Economy of Love, 2015, στιγμιότυπο video, παρακώρση από το καλλιτέχνη και της AKINCI, Αμστερνταμ

της
ΚΩΣΤΟΥΛΑΣ ΜΑΚΗ*

SIMON CRITCHLEY, *Η τραγωδία, οι αρχαίοι Έλληνες κι εμείς*, Μετάφραση: Γιάννης Δούκας, εκδόσεις Πατάκη, σελ. 454

Στο νέο βιβλίο του ο Simon Critchley παραθέτει αναστοχαστικές διερωτήσεις, ως προς τη σχέση μας με τους αρχαίους Έλληνες και το δράμα, ανατέμνει κριτικά τις διάφορες θεωρίες για την τραγωδία και τις συνδέει τους σ' αυτή. Ο συγγραφέας τοποθετεί το αρχαίο δράμα σε ένα σύγχρονο ιδεολογικό και πολιτικό πλαίσιο, απεγκλωβίζοντάς το από γραμμικές θετικιστικές αφηγήσεις, οι οποίες διαφοροποιούν το ατομικό από το συλλογικό. Διατυπώνονται, λοιπόν, διαρκώς στην εκτόλιξη του βιβλίου ζητήματα ταυτότητας, τα οποία εξετάζουν τον εαυτό ως προς τη σχέση με τους άλλους, αλλά και τις συγκεκριμένες κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες του παρόντος. Σε μια διαχρονία τα τραγικά του παρόντος συνομιλούν με τα παρελθοντικά, «βάζοντας χειρόφρενο» σε ποικίλους ηθικούς μελοδραματισμούς και θεωρίες της ήττας. Στη σύγχρονη ανάγνωση της έννοιας της τραγωδίας, ο Critchley κατασκευάζει πολύτροπες αναγνωστικές απραγούς επιβιώσεις για όλα όσα δύσκολα αντέχονται. Η τραγωδία ανασυντάσσεται ως ζωή του σκεπτικισμού, της σοφιστικής, «σκέψη σχετικά με τη δράση» (σ. 18), με διαπεραστικούς τόνους καθαράς αντίφασης και διλημάτων, χωρίς αριστολογικές τοποθετήσεις. Όλα συγκεντρώνονται γύρω από το «πραξιακό ερώτημα»: «Τι να κάνω» (σ. 17) σε κάθε δύσκολη, χαοτική κατάσταση του καθημερινού, στην οποία η δράση φαίνεται ότι διαφεύγει.

Στις διαρκείς κρίσεις εντός των οποίων συχνά αισθανόμαστε άβουλα υποκειμένα που δυσκολεύονται να νοηματοδοτήσουν τις πολλαπλές εκδοχές του πραγματικού με τη χρήση του λόγου και κατανοητικών μηχανισμών επεξεργασίας, ο Critchley διατυπώνει νέους όρους διαχείρισης και δράσης, προσκαλώντας να επανεφεύρουμε τους κλασικούς (σ. 22) στις νέες συνθήκες. Στην επιλογή του σκεπτικισμού ως βασικού στοιχείου της τραγωδίας βρίσκεται ένας συγκεκριμένος προσανατολισμός ως προς το πραγματικό. Ένας προσανατολισμός «που μοιάζει να αναδύεται από τον αποπροσανατολισμό του να μη γνωρίζουμε τι να κάνουμε» (σ. 20) και ο οποίος δεν φοβάται την επισφάλεια της ύπαρξης και την πενησιμότητα της.

Απέναντι στην κατασκευή της προόδου ως σύγχρονης ιδεολογίας, που αποκηρύσσει το παρελθόν, το εγκιβωτίζει σε απλουστευτικά ερμηνευτικά σχήματα, συχνά μεταφυσικά ή θεολογικά, κρύβοντας πένθη και θρήνους, η τραγωδία προσφέρει υλικά αποθέματα για την κριτική αυτής της ιδεολογίας, και υπονομεύοντας τις απόλυτες διακρίσεις για τα όρια του κοινωνικού και πολιτικού χώρου. Ο,τι αποκρύπτεται όμως, επανέρχεται στοιχειώνοντας παρόν και μέλλον, οπότε μας καλεί στην επαναφορά της ενεργού συνέργειας σε ό,τι συνεχίζει. Εδώ η αποσταθεροποίηση είναι κομβική. Στην τραγωδία ο εξαρτημένος γραμμικός χρόνος καταργείται, ενώ η τελεολογική σύνδεση παρελθόντος-μέλλοντος αντιστρέφεται. «Το παρελθόν δεν είναι παρελθόν, το μέλλον αναδιπλώνεται στον εαυτό του και το παρόν πλημμυρίζει από τις ροές του παρελθόντος και του μέλλοντος, με αποτέλεσμα να αποσταθεροποιείται» (σ.

32). Συμβολικά και πραγματικά ο πόλεμος είναι παρών. Ο απλουστευτικός πασιφισμός, ενεργός στον πόλεμο Ρωσίας-Ουκρανίας, είναι τελικά «αδρανής και αυτάρκης» (σ. 38), ενώ στην τραγωδία διαφαίνεται καθαρά «η τραγική διαλεκτική του πολιτικού».

Ο Γοργίας επανέρχεται στο προσκήνιο, στο ερμηνευτικό ρεπερτόριο της τραγωδίας ως εκ νέου νοηματοδοτούμενη «απάτη», αφού και «αυτός που παραπλανά είναι πιο ελκυστικός από αυτόν που δεν παραπλανά και ο παραπλανημένος σοφότερος από τον μη παραπλανημένο» (σ. 42). Αρχαίοι και σύγχρονοι φαντάσματα συνοδοιπορούν σε μια γραμμή εσθιαστή και μεταξιακή, ενώ «ο νεκρός δεν μένουν νεκρός και οι ζώντες δεν είναι εντελώς ζωντανό» (σ. 43). Το ψέμα στην τραγωδία ορίζει την αλήθεια της και έτσι η τραγωδία προβάλλει ως «αυτεπίγνωση της μυθοποίησης» (σ. 58). Ορθώς ορίζει εδώ ο Critchley την εγγύτητα με τον Αρτό, τον Νίτσε, τον Κέιν, τον Μπέκετ και το σινεμά του Λαρς Φον Τρίερ. Η αφελής θεολογική πίστη στην αλητιάδη πρόοδο, που συναρθρώνεται με έναν ανούσιο ιδεαλισμό της ελλιπούς καταρρέει, καθώς και αδεικνύεται επαρκώς στις τραγικές εκφάνσεις του αρχαίου δράματος πως κανένας συγκεκριμένος υπερκερασιμίας λογικής συμφωνίας δεν επιτυγχάνεται στις παθιασμένες αντιτιθέμενες μεταξύ τους αξιώσεις για το δίκαιο. Οριζόμενη ως διλεκτικός τρόπος εμπειρίας η τραγωδία θέτει για την απογοήτευση με άλλους όρους, ως μορφή θάρρους και αγώνα, μακριά από κοινότοπους οραματικούς θετικισμούς.

Ως διασαλεύτρια κάθε κανονικότητας είναι επόμενο η τραγωδία να φέρει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Ως πολιτική και λογοτεχνική επινόηση η τραγωδία συνφρονείται με την υποκειμενικότητα, ενώ την ίδια στιγμή, σημειώνει ο Critchley, είναι «ενουσιδία αναχρονιστική». Διαταράσσεται ο ιστορικός χρόνος, οι ρίζες όμως τρέφονται από ό,τι κατασκευάζεται ως ιστορική πραγματικότητα. Πραγματικότητα απαραίτητη, αλλά όχι επαρκής. Επιπλέον, στα συνθετικά ρεπερτόρια που παραθέτει ο συγγραφέας, καμιά κλειστή διεκπεραιωτική ερμηνευτική θεωρία δεν μπορεί να είναι καταληκτική, είτε αναφερόμαστε στις προοδευτικές αφηγήσεις της φιλοσοφίας της ιστορίας (Μαρξ, Χέγκελ), είτε στις εξελικτικές (Χάιντεγκερ, Νίτσε). Η κατανόηση του κόσμου θα παραμείνει θραυσματική, αφού και η αυτονομία δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς τη ν' εξάρτηση. Κάθε φορά που ακούγεται η πίστη στην απόλυτη αυτονομία, επιτελείται στην τραγωδία η ύβρις. Ο σκεπτικισμός επανέρχεται σε νέες επιπέδους «με τη διάλυση κάθε σημείου βεβαιότητας». Πώς συνομιλεί η αρχαία τραγωδία με το εδώ και τώρα; Σε έναν νέο ορισμό: «τραγωδία σημαίνει την παραίτηση από κάθε θεολογία ή μεταφυσική ή ιστορία που βασίζεται στη διάκριση μεταξύ αρχαίων και σύγχρονων» (σ. 60).

Σε όλες τις παραπάνω διατυπώσεις ο Critchley δεν είναι μόνος του. Αντλεί υλικό και το συνθέτει, αξιοποιώντας θεωρητικούς συμμάχους: τον Σκοτ Σκάλλιο, ο οποίος αναμετράται με τον όρο της αρχέγονης διονυσιακής τραγωδίας των αρχαίων πηγών, γκρεμίζοντας αυτήν τη μυθολογία του όρου και εντάσσοντας τον όρο «στη χώρα του ποίτη της αιτιολογικής εικασίας» (σ. 66). Ο συγγραφέας προχωρά με το συμπέρασμα αυτό και κάνει λόγο για τις ισχυρές φωνές εξωτικοποίησης της αρχαίας τραγωδίας, τοποθετώντας τις σε διαφόρων τύπων αντιδραστικές κριτικές που συνδέονται με την απόρριψη του οτιδήποτε θεω-

ρείται ως «νεωτερικότητα». Σε αυτό που οι Βερνάν και Βιντλ-Νακέ προσδιόρισαν ως «τραγική συνειδηση», οι δράσεις των ανθρώπων εκτυλίσσονται ως προβλήματα που αναδιτάσσονται ανάλογα με την περίπτωση, παρά σαν σταθερές πραγματικότητες. Αντίστοιχα, η δημοκρατία μετατρέπεται σε εν εξελίξει θέαμα, επικαιροποιώντας το πολιτικό από το χθες στο σήμερα. Με τέτοιους όρους προβάλλει ο Critchley η τραγωδία γίνεται μια «αρχαία εκδοχή της νεωτερικότητας, αισθητική καινοτομία» και «ενουσιδίας εκμοντερνισμός» (σ. 73-74).

Έχοντας προσδώσει όλες αυτές τις εννοιολογήσεις της τραγωδίας ο Critchley, ακολουθώντας τον Ουίλλιαμ, μπορεί να προχωρήσει σε μια βασική αντίστιξη, καταφέροντας μια μετωπική επίθεση στους νεοπλατωνιστές και τους σύγχρονους αριστοτελικούς. Η τραγωδία και οι αμφίσημες ροπές της που δεν ζορκίζονται στέκονται στην άλλη άκρη από τον Πλάτωνα, τον Αριστοτέλη και τον Καντ που ερμηνεύουν στην πίστη πως αν η ιστορία ή η ανθρώπινη λογική κατανοηθούν ορθά μπορούν να οδηγήσουν σε ένα ολοκληρωμένο νόημα για την ανθρώπινη ζωή. Εφόσον η τραγωδία μπορεί να περιγραφεί και ως «τραγικωμωδία της μολύνσης» (σ. 128), στην οποία τα κατακερματισμένα υποκειμένα οδηγούν κατά Ζόντι σε διαλεκτικές τροπικότητες της εμπειρίας, «έως αυτή η επιθυμία για κατανόηση του όλου να είναι και η ίδια μια διαστροφή» (σ. 109).

* Η Κωστούλα Μακή είναι κοινωνική ψυχολόγος

Ποιήματα που τώρα γράφονται

Φίλοι

Στη μνήμη των Ν.Σ. και Μ.Μ.

Η σιδερένια κουρτίνα δεν μπόρεσε να σβήσει τη μορφή σου. Έμεινε άθικτη στα βάθη της μνήμης του. Ήταν, βλέπεις, αδέσαστος εκείνος ο χειμωνιάτικος μίνας, με το περίστροφο που κόλλαγε, – τις βόμβες των φίλων, τ' αντάρτικα αστέρια στους ώμους σου, την πείνα πιο πριν, το πρωινό του απόλυτου ύστερα, την πόλη με το δικό της φως, τα χάρτινα σημεία που ποτέ δεν ενώθησαν, τους δρόμους που αμορραγούσαν, τα κίτρινα βλέμματα. Κι έτσι, δεκαετίες μετά, ήρθε ανυποψίαστος να την αποθέσει ακέρατα μπροστά στα θρανία της νιότης του, για να ν' αχούν ν' αφιούν ένα λουλούδι τα διαέγγονα του κόσμου.

Γιώργος Μπουγιέλας